

“EXPRESSIONS”, “COUPLETS THAT CONTAINS EXPRESSIONS” and “SOME EXAMPLES FROM COUPLETS” in KUTADGU BILIG REGARDING BUSINESS ADMINISTRATION, ACCOUNTING-RECORDING SYSTEM, COMMERCIAL LIFE and GOODS - I

Selçuk BALI*, Gülten EKİZ **

* Giresun Üniversitesi, **Giresun Üniversitesi

E-mail: selcukbali@yahoo.com, gltn_ekiz@hotmail.com

Copyright © 2016 Selçuk BALI, Gülten EKİZ. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

the Kutadgu Bilig, which has always been a guiding work and has always maintained its importance from the period it was written to today and during the period it continues its existence, is an important work in terms of Turkish language and literature. When examining the content of the Kutadgu Bilig is not just limited to thick Turkish language and literature, the work has variety of information in the areas from language to literature, from literature to history, from history to economy, from economy to trade, from trade to accounting and many more. In our study will be focused on expressions regarding business administration, accounting-recording system, commercial life and goods in Kutadgu Bilig, then these expressions will be given in contemporary Turkish. And after, where statements that have attempted to explain the statements presented examples of couplets.

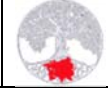
Keywords: Kutadgu Bilig, Business Administration, Accounting-Recording System, Commercial Life

KUTADGU BİLİG’DE İŞLETMECİLİK, MUHASEBE-KAYIT DÜZENİ ve TİCARİ HAYAT ile İLGİLİ İFADELER, İFADELERİN BULUNDUĞU BEYİTLER ve BEYİTLERDEN BAZI ÖRNEKLER - I¹

ÖZET

Kutadgu Bilig, Türk dili ve edebiyatı açısından önemli bir eserdir. Gerek yazıldığı dönemde gerekse yazıldığı dönemden günümüze kadar varlığını devam ettirdiği her dönemde önemini korumuş ve insanlara yol gösterici bir eser olmuştur. Eserin içeriği incelendiğinde sadece Türk dili ve edebiyatı ile sınırlı kalmadığı dilden edebiyata, edebiyattan tarihe, tarihten ekonomiye, ekonomiden ticarete, ticaretten muhasebeye kadar birçok konu hakkında bilgiler içerdiği görülmektedir. Çalışmamızda da Kutadgu Bilig’de yer alan işletmecilik, muhasebe- kayıt düzeni ve ticari hayat ile ilgili ifadeler tespit edilerek ifadelerin günümüz Türkçesi ile

¹ Bu çalışma, Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi’nce desteklenmiştir. Proje Numarası: SOS-BAP-A-140316-100, Yıl: 2016.

karşılıkları verilmeye çalışılmış ve ifadelerin yer aldığı beyitlerden örnek sunularak ifadeler açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, İşletmecilik, Muhasebe-Kayıt Düzeni, Ticari Hayat

Giriş

Edebî eserler yazıldıkları dönemin dil ve edebiyat özelliklerinin yanı sıra kaleme alındıkları dönemin sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerini de yansıtmaktadırlar. Karahanlılar Dönemi'nde yazılan ve Yusuf Has Hacıp'e ait olan Kutadgu Bilig adlı eser de hem Türk dili ve edebiyatı açısından hem de yaşamın sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleri açısından önemli bir eserdir.

Yazıldığı Karahanlılar Dönemi'nde Türkler'in İslâmiyeti kabul etmesiyle birlikte Karahanlılar artık Müslüman bir Türk devleti haline gelmiş ve sınırları Maverâünnehr'e kadar genişlemiştir. Sınırları genişleyen devlet, farklı Türk boylarının birbirleriyle karşılaşp sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Bu ilişkilerin gelişmesiyle birlikte Türkler arasında ticari hayatta da önemli gelişmeler yaşanmış ve bunların etkisi Karahanlılar Dönemi'nde kaleme alınmış eserlerde ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda ele alacağımız Kutadgu Bilig adlı eserde de bu gelişmeleri görmek mümkündür.

Çalışmada öncelikli olarak Yusuf Has Hacıp ve eseri Kutadgu Bilig hakkında çok kısa bilgiler verilerek eserin Türk dili ve tarihi açısından önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Daha sonra çalışmanın asıl amacı olan Kutadgu Bilig'de işletmecilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayat ile ilgili ifadeler sıralanarak bu ifadelerin günümüz Türkçesi karşılıkları verilmiştir. Bu ifadelerle ilgili çalışmaya başlamadan önce bu konuda Metehan Küçük (2011)'in "*Kutadgu Bilig'de Geçen Muhasebe Terimlerinin Günümüz Muhasebe Terminolojisi Açısından Analizi*" adlı Yüksek Lisans Tezi ile Ahmet Vecdi Can, Selahattin Karabınar ve Metehan Küçük (2012: 68-100)'in "*Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu*" başlıklı makaleleri incelenerek bu çalışmalarda tespit edilerek ortaya konulan otuz dört ifade ile ilgili açıklamalara tekrar olmaması için çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiş, söz konusu ifadeler sadece liste halinde ifadelerin verildiği kısımda sıralanmıştır. Akabinde söz konusu çalışmalarda belirtilmeyen ve bu çalışmada tespit edilerek ele alınan ifadelerin yer aldığı beyitlerin sıra numarası verilerek her bir ifade için birer örnek beyit sunulmuştur. Bu beyitlerin öncelikle Reşit Rahmeti Arat (1979)'ın Kutadgu Bilig I (Metin) adlı eserinden orijinal hali verilmiş olup, sonrasında Reşit Rahmeti Arat (1988)'in Kutadgu Bilig II (Çeviri) adlı eserinden yararlanılarak Günümüz Türkçesi karşılığı verilmeye çalışılmıştır. Beyitler incelenerek Yusuf Has Hacıp'in ifadelerle ilgili görüşlerine yer verilmeye çalışılmış daha sonrada bu ifadeler işletmecilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayat açısından değerlendirilmiştir.

1. Yusuf Has Hacıp

Yusuf Has Hacıp, Türk-İslâm medeniyetinin ilk edebî eseri olarak ifade edilen veren Kutadgu Bilig adlı eseri ortaya koyan önemli bir yazardır. Yazar, Kutadgu Bilig'i 1069'da Balasagun'da yazmaya başlamış ve 1070'de Kaşgar'da tamamlamıştır. Yazarın hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bilgileri bu eserden öğrenmek mümkündür. Eserin başka bir yazar tarafından yazılan mukaddime bölümünde Yusuf Has Hacıp'in bugün Kırgızistan sınırları içerisinde Aral Gölü'nün doğusunda yer alan Balasagunlu olduğu yer almaktadır. Yusuf Has Hacıp'in bu eseri elli yaşındayken yazdığı bilinmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak yazarın doğum tarihinin de 1015-1017 yılları civarında olabileceği tahmin edilmektedir. Yusuf Has Hacıp, eserini Hakan Tavgaç Buğra Kara Han'a sunmuş ve bunun neticesinde Tavgaç Buğra Han, asıl adı Yusuf olan

yazara “Has Hacıp (mabeyinci)” unvanını vermiştir. Yusuf Has Hacıp’in adındaki “has hacip” ifadesi buradan gelmektedir. Yusuf Has Hacıp’in asil bir aileden geldiği ve iyi bir eğitim aldığı bilinmektedir. Kutadgu Bilig adlı eserinden yola çıkarak Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği bunun yanında dönemin sosyal ve felsefi bilimlerine hâkim olduğu söylenebilir. Ayrıca Yusuf Has Hacıp’in binicilik, okçuluk gibi savaşla ilgili yeteneklere de sahip olduğu bilinenler arasındadır (Dilaçar 1972: 22; Akar 2015: 142).

Yusuf Has Hacıp, yazmış olduğu eseriyle şöhretini tüm dünyaya duyurmuş önemli bir yazardır ve şöhreti sadece yaşadığı dönemle sınırlı kalmamış günümüze kadar ulaşmıştır.

2. Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig 11. yüzyılın en önemli eserlerinden biri olup, daha önce de belirtildiği üzere 1069’da Yusuf Has Hacıp tarafından Balasagun’da yazılmaya başlanmış ve 1070’de Kaşgar’da tamamlanmıştır. Yusuf Has Hacıp eseri, Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Han’a sunmuştur

Kut kelimesi *Güncel Türkçe Sözlük*’te devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç anlamına gelmektedir. Eski Türk devletlerinde kut anlayışı olduğu bilinenler arasındadır. Bu anlayışa göre ülkeyi yönetme yetkisi hükümdarlara Tanrı tarafından verilmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi *kut* kelimesi genel olarak hükümdarlık etme anlamına gelmektedir. *Kutadgu Bilig* ise “hükümdarlık etme bilgisi” anlamına gelmektedir.

Kut kelimesinin *Güncel Türkçe Sözlük*’te ikinci anlamı ise “mutluluk” olarak yer almaktadır. Bu anlam doğrultusunda *Kutadgu Bilig* de “mutluluk bilgisi” anlamına gelmektedir.

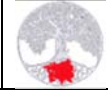
Eser, mesnevi tarzında yazılmış olup 6645 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca eserin içerisinde 173 dörtlülük bulunmaktadır. Ek olarak; eserin ilk bölümünde bir mukaddime yer almaktadır. Mukaddime Yusuf Has Hacıp’e ait olmayıp başka bir kişi tarafından yazılmıştır ve mukaddime Kutadgu Bilig’in aziz bir kitap olduğu, Çin hâkimlerinin hikmetleri ile bezendiği ve Maçın âlimlerinin şiirleri ile süslediği belirtilmektedir. Ayrıca Yusuf Has Hacıp hakkında bilgiler de yer almaktadır. Eser tüm dünyaya yayılmış ve şöhretini duyurmuştur. Bu esere Çinliler Edebü’l-mülük, Maçın mülkünün hâkimleri Âyînü’l-memleke, Meşrikler Zînetü’l-ümerâ, İranlılar Şâhnâme-i turkî, bazıları da Pendnâme-i mülük adını vermişlerdir.

Eser, Karahanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Eser incelendiğinde Arapça ve Farsça kelimelere sık rastlanılmaktadır. Aruzun fe’ûlün / fe’ûlün / fe’ûlün / fe’ûl kalıbıyla yazılmıştır. Genellikle yarım kafiye kullanılmakla beraber yer yer cinaslı kafiyenin de kullanıldığı görülmektedir.

Eserin bilinen üç yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar; Viyana (Herat) Nüshası, Kahire (Mısır) Nüshası ve Fergana (Nemangan) Nüshasıdır. Herat Nüshası, 1439’da Uygur harfleri ile Hasan Kara Sa’il Şemsi tarafından Herat’ta istinsah edilmiştir. Ayrıca bu nüsha Hammer tarafından İstanbul’da bulunmuş ve Viyana Umumi Kütüphanesine armağan edilmiştir. Bundan dolayı bu nüsha, Viyana Nüshası olarak da bilinmektedir. Kahire Nüshası, 1896’da Alman Bernhard Moritz tarafından Mısır Hidiv Kütüphanesi’nde bulunmuştur. Fergana Nüshası ise 1913’te Arap harfleriyle Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuştur (Mengi 2014: 31).

İçerik yönünden bakıldığında eser alegorik bir eserdir ve eserde dört büyük temel üzerinde durulmuştur. Bu temeller doğruluk, saadet, akıl ve kanattır. Bu temellerin her birine Türkçe isim verilmiştir. Doğruluğa Kün Toğdı, saadete Ay Toldı, akla Ögdülmiş ve kanaate Oğurmuş ismi verilmiştir. Bu isimlerden Kün Toğdı padişah, Ay Toldı vezir, Ögdülmiş vezirin oğlu ve Oğurmuş vezirin kardeşi yerini tutmuştur. Eser bu kişilerin sorulu cevaplı konuşmalarından oluşmaktadır.

Eserde çeşitli konular yer almaktadır. Bu konular; Allah (c.c.), peygamberimiz Muhammed (sav), peygamberimizin dört arkadaşı olan dört büyük halife hakkında övgü, yedi yıldız ve on

iki burç hakkında bilgi, bilginin faydası, dilin faydası ve zararı, iyilik, hareket bozukluğu ve zararları, adaletin ve devletin vasıfları, tabiatın vefasızlığı, beylerin, vezirlerin, kumandanın, büyük hacibin, kapıcılar-başının, elçinin, kâtibin, hazinedarın, aşçıları-başının, sâkiler-başının nasıl olması gerektiği, hizmetkârların hakları, dünyanın iyi ve kötü tarafları, kusur ve eksiklikleri, fani dünya ile edebî hayatın nasıl kazanılacağı, beye hizmet etmenin usulü, kapıdaki hizmetkârlar ile nasıl geçinileceği, halka, Hz. Ali (k.v.) evladına, hizmetkârlara, ilim adamlarına, doktorlara, büyücülere, rüya tabircilerine, müneccimlere, şairlere, çiftçilere, hayvan yetiştiricilerine, ustalara ve fakirlere nasıl muamele edileceği, evlenme ve çoluk çocuk terbiyesi, ziyafete davet ve bu davete nasıl icabet edilip edilmeyeceği, davette nasıl yenilip nasıl yenilmeyeceği, gaflet uykusundan uyanmanın hususu, memleketi idare etme usulü, zamanın bozukluğudur (Akyüz 2002: 26-27). Eserde birçok değişik konu yer almakta olup, bu açıdan adeta bir ansiklopedi niteliğindedir. Bu konu çeşitliliğine bakıldığında Kutadgu Bilig’de dilden edebiyata, edebiyattan tarihe, tarihten ekonomiye, ekonomiden ticarete, ticaretten muhasebeye ve daha birçok çeşitli konulara dair bilgiler yer almaktadır.

Kutadgu Bilig’de yöneticilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayatla ilgili bilgi ve ifadelerle de karşılaşmaktadır. Bu ifadelerin yer aldığı beyitler incelendiğinde Kutadgu Bilig’in bu yönden de ne kadar önemli olduğu görülecektir.

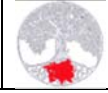
3. Kutadgu Bilig’de İşletmecilik, Muhasebe-Kayıt Düzeni, Ticari Hayat ve Mal ile İlgili İfadeler, İfadelerin Bulunduğu Beyitler ve Beyitlerden Bazı Örnekler

Kutadgu Bilig’de yer alan işletmecilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayat ile ilgili bazı ifadelere daha önce Metehan Küçüker (2011)’in “*Kutadgu Bilig’de Geçen Muhasebe Terimlerinin Günümüz Muhasebe Terminolojisi Açısından Analizi*” adlı Yüksek Lisans Tezi ile Ahmet Vecdi Can, Selahattin Karabınar ve Metehan Küçüker (2012: 68-100)’in “*Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu*” adlı çalışmalarında yer verilmiştir. Söz konusu çalışmada yer alan ifadeler bu çalışma kapsamında tespit etmiş olduğumuz ifadelerle birlikte aynı listede sıralanarak, günümüz Türkçesi ile karşılıkları belirtilerek sıralanmıştır:

Aç	: Aç, Doymamış, Açgözlü	Açıg	: Bağış, Ücret, Bahşiş, İhsan
Açın-	: Bağışlamak	Açlık	: Açlık
Aded	: Adet, Sayı	Agı	: Hazine, Kıymetli ipek -kumaş
Agıcı	: Hazinedar, Muhasebeci	Agılık	: Hazine
Agır	: Değerli, Kıymetli, Ağır	Agruk	: Ağırlık, Eşya, Giyecek, Mal, Yük
Ajunçı	: Hükümdar, İdareci	Akı	: Cömert, Eli Açık
Akılık	: Cömertlik	Alçı	: Aldatıcı, Hilekâr
Alım	: Alacak, Borç	Altun	: Altın / Kümüş: Gümüş
Arkış	: Kervan	Asıg	: Fayda, Kazanç, Kâr.
Asıgçı	: Faizci, Faydacı, Kârcı, Tefeci	‘Ata-	: Atiye, Bağış, İhsan
Bakır	: Bakır	Bay	: Zengin
Baylık	: Zenginlik, servet	Bayu-	: Zenginleşmek
Bayut-	: Zenginleştirmek	Bedel	: Bedel, Karşılık
Birik-	: Birikmek, Toplanmak,	Biriktür-	: Biriktirmek

Birim	: Borç, Verecek	Bitig	: Yazı, Kayıt, Defter
Bitigçi	: Kâtip	Cem’	: Biriktirme, Toplama
Ed(Ez)	: İpekli kumaş gibi dokuma cinsinden olan kıymetli şeyler		
Eksük	: Eksik	Eksü-	: Eksilmek
Gevher	: Cevher, Mücevher	Güher	: Cevher, Mücevher
Hazine	: Kıymetli Eşyanın ve Paranın Saklandığı Yer		
İş	: İş	İşçi	: Hizmetkâr, İşçi
İşlet-	: İşletmek, Kullanmak	İtgüçi	: Tanzim edici, Düzenleyici
Kaht	: Kıtlık	Kalem	: Kalem
Kan	: Mâden	Kand	: Şeker
Kapuş	: Yağma	Karakçı	: Yağmacı, Yankesici
Karma	: Yağma	Kazganç	: Kazanç
Kazganmak	: Kazanmak	Kaznak	: Hazine
Kebit	: Dükân	Keçür-	: Bağışlamak, Geçirmek
Kevel	: Arap atı, Küheylan	Kımız	: Kımız
Kıymet	: Değer, Kıymet	Kidiz	: Keçe
Kingeşçi, Ögelik: Müşavir		Kiriş	: Gelir ve Çıkış: Gider
Kiş	: Samur, Samur Kürk	Kor	: Zarar
Kora	: Zarar	Kora-	: Azalmak, Zarar Etmek
Korat-	: Zarar Ettirmek	Kumarı	: Miras, Vasiyet
Kurut	: Peynir	Mal	: Mal
Maye	: Sermaye	Muhtesib	: Matematikçi, Muhtesip
Mukabel	: Cebir	Müflis	: İflas Eden Kimse
Mün	: Sermaye	Ogrı	: Hırsız
Ogrılık	: Hırsızlık	Oruç	: Rüşvet
Öngdi / Törü	: Kanun	Sakış	: Sayış, Hesap
Sakışcı	: Sayışçı, Hesap-Bilir, Muhasebeci, Sayman		
Saran	: Cimri, Hasis, Eli Sıkı	Saranlık	: Cimrilik, Hasislik
Satıg	: Satış, Ticaret	Satıgcı	: Satıcı, Tüccar
Suk	: Açgözlü, Alçak, Haris, Tamahkâr	Sukluk	: Açgözlülük, Tamahkârlık
Süt	: Süt	Tala-	: Yağma etmek
Tamga	: Damga, Mühür	Tavıg	: Alış-veriş
Temür	: Demir	Ter	: Ücret
Tusu	: Fayda, Menfaat	Tusug	: Fayda, Menfaat

Tusul-	: Fayda vermek, Yaramak	Üle-	: Paylaştırmak
Ület-	: Dağıtmak	Ülgü	: Ölçü, Tartı, Terazı
Ülgüle-	: Ölçmek, Tartmak, Düzenlemek	Ülög /Ülük	: Hisse, Pay, Kısmet
Ülüş	: Hisse, Pay	Yadım	: Yayı, Döşek
Yag	: Yağ	Yarmak	: Para
Yinçü / Yünçü: İnci		Yogrut	: Yoğurt
Yulug	: Vergi, Fidyе	Yüng	: Yün
Zaferan	: Safran	Zinet	: Bezek, Süs, Ziyinet

Bu noktaya kadar sıralanmış olan ifadelerin anlam ve ortaya koyduğu mesajı net bir biçimde anlayabilmek amacı ile söz konusu ifadelerin bazılarının geçtiği beyit veya beyitler ilk olarak numaraları ile belirtilerek bir beyit öncelikle orijinal hali ile verilecek daha sonra ise günümüz Türkçesi ile karşılığı verilmeye çalışılacaktır². “*Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu*” adlı çalışmada yer alan ifadeler tekrar olmaması amacıyla bu bölümde ele alınmayacaktır.

Aç: Aç, Açgözlü, Doymamış

Beyitler: 923, 1413, 2003, 2200, 2455, 2961, 3328, 3596, 3612, 3923, 4749, 5164, 5165, 5243, 6169

“*közi tok kerek neñke suklanmasa*

közi aç tođumaz bu dünya yise” (2200)

“Onun gözü tok olmalı ve onda mal hırsı bulunmamalıdır; gözü aç olan kimse, bütün dünyaya nail olsa bile doymaz.”

Aç ifadesi Kutadgu Bilig’de aç, açgözlü, doymamış anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacip’e göre açgözlü kişiler kurtlara benzetilmektedir. Hükümdarların bu açgözlü kurtlara karşı her zaman tedbirli olması gerekmektedir. Aç kişilerle açgözlü kişileri bir tutmak yanlıştır. Aç kişiler yiyip içtiklerinde doymasını bilirler; ancak açgözlü kişiler ne kadar yiyip içseler de bir türlü doymak nedir bilmezler. Açgözlü kişilerin doyduğu an, hayatlarının ölümle son bulduğu andır. İnsanoğlu güzel şeylerle ödüllendirilmek isterse açları doyurup, çıplakları giydirmelidir. Böylelikle hem fani dünyada hem de ahrette güzel şeylerle ödüllendirilecektir.

Ticari hayatta açgözlü kişiler karşımıza çıkmaktadır. Ekonomi ile ahlak ayrışması bireyleri kendi isteklerinin peşinden gitmeye yöneltmektedir. Böylelikle toplumda mutsuz, tahminsiz, açgözlü bireylerin varlığı gözlemlenmektedir. Açgözlü bireylerin sayılarının çoğalmasıyla birlikte suç oranlarında da doğru orantılı olarak bir artış gözlenmektedir. Bugün, başta gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin nedenleri arasında açgözlülük ve tatminsizlik vardır (Nalbantoğlu 2009: 35).

² Kutadgu Bilig’de çalışmanın konusu kapsamında tespit ettiğimiz ifadelerin tamamının bir bütün olarak bir makalenin hacmi kapsamında ele alınmasının mümkün olmaması nedeniyle A-K arasındaki ifadelerin beyit numaraları, örnek beyit ve açıklamaları bu çalışma kapsamında ortaya konulmuştur. Bu çalışma kapsamında ortaya konulamayan L-Z arasındaki ifadeler diğer bir çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Açlık: Açlık

Beyit: 5317

“*ajun toklukı barça sen açlık turur
ereji sevinçi kör emgek erür*”(5317)

“Dünya tokluğu hep açlıktan ibârettir; onun huzûru, sevinci hep zahmettir.”

Açlık ifadesi Kutadgu Bilig’de açlık anlamında kullanılmıştır.

Açlık ifadesi *Güncel Türkçe Sözlük*’te aç kalma durumu, kıtlık, aşırı istek içinde bulunma anlamlarında yer almaktadır. Bu anlamlardan yola çıkarak bir insanın her zaman açlık içinde olabileceği kanaatine ulaşabiliriz. Çünkü aşırı istek içinde bulunan kişilerin gözü her zaman açıktır. Ticari hayatta da böyle kişilerle karşılaşmak mümkündür.. Böyle insanların aşırı istek içinde bulunma güçlerini engellemek gerekir. Bu durum engellenmezse toplum içinde güvensizliği artırmakta ve ticari hayat ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir.

Agılık: Hazine

Beyit: 4145

“*ağılıkka kılsa ağıcı sini
bütün cın bolup sen yorigıl köni*” (4145)

“Seni hazineye hazinedar yaparlarsa, itimat kazanmaya çalış; dâimâ doğru ve dürüst hareket et.”

Agılık ifadesi Kutadgu Bilig’de hazine anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre hazine, hükümdar için çok değerli ve kıymetlidir; çünkü hazine devletin malıdır. Hazinenin başına geçecek olan kişi her daim dürüstlük ve doğruluktan yana olmalıdır. Böyle olduğu sürece hükümdarın gözü arkada kalmamış olacaktır.

Karahanlılar Dönemi’nde hazineye ağı, kaznakı ve kaznak, daha sonraları ise hazine ve kenc denildiği bilinmektedir. Karahanlılar döneminde hazinenin var olması bizi, devlet teşkilatını mevcut olduğu bilgisine götürmektedir.

Agır: Ağır, değerli, kıymetli

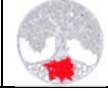
Beyitler: 900, 906, 1200, 1248, 1725, 1835, 1836, 4838 ve 5316.

“*ağır neñ kişike bu altun kümüş
özin tutğuçı er kümüşte küsüş*” (1725)

“İnsan için altın-gümüş kıymetli bir şeydir; fakat kendisine hâkim olan kimse, gümüşten daha kıymetlidir.”

Ağır ifadesi Kutadgu Bilig’de ağır, değerli, kıymetli anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre değerli bir şey yapmak bilgisiz ve değersiz kişilerin işi değildir. Değerli olanı yapmak her zaman güçtür. Değerliye kıymet veren hiç şüphesiz Allah’tır. İnsanoğlu için maddi unsurlar her zaman daha değerli olmuştur; ancak Allah katında kendisini bilen ve kendisine hâkim olan kişiler daha kıymetlidir. Yani akıl insanoğlu için en kıymetli hazinedir. Bu nedenle akıl insanoğlunun başındadır, üsttedir. İnsanoğlu kendisini zengin kılan maddi unsurlara bağlı kalmamalıdır. Bu unsurlar gün gelecek elinden su gibi akıp gidecektir.

Değerli kelimesi *Güncel Türkçe Sözlük*’te değeri olan veya değeri yüksek olan, kıymetli, kıymetli şeklinde yer almaktadır. İşletmelerde de bir malın değerli olup olmaması o malın

değerine bağlıdır. İşletmelerde bulunan mallar veya sabit kıymetler hesabında bulunan yıpranma payına iktisadi kıymetlerin değerinde fiziki, iktisadi, teknolojik veya moda gibi nedenlerle parasal değerlerinde önemli değişiklikler yaşanabilmektedir. Alıcılar mal veya hizmet satın alırken baktıkları ilk nokta malın veya hizmetin değeridir. Çünkü alıcılar bu değere göre para ödemektedirler. İşletmede değerli olan şey, alıcının ihtiyacını en iyi şekilde karşılayan mal veya hizmettir.

Agruk: Ağırlık, mal, giyecek, eşya, yük

Beyit: 3667

“kişi ağırlık bolmasa bu boğuz

kişi önmezi ol bu ağırlık boğuz” (3667)

“Kaşki bu pılı-pırtı ve bu boğaz olmasa; bu pılı-pırtı ve bu boğaz insanın vazgeçemediği şeylerdir.”

Agruk ifadesi Kutadgu Bilig’de ağırlık, mal, giyecek, eşya, yük anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre insanoğlu için ağırlık, mal, giyecek, eşya, yük en kıymetli şeylerdir. İnsanoğlu bu maddi unsurlardan hiçbir zaman vazgeçemez; çünkü bu oldukça zor bir iştir.

İnsan, ihtiyacı kadar mal, giyecek, eşya, yük üretip tüketmelidir. Dünyadaki her bir nesnede diğer insanların hakkı olduğunu düşünmeli, onu sahiplenilen bir hak ve manevi anlayış içinde olmalıdır. Bu anlayışla birlikte, insan sadece maddi unsurlara dönük değil, insan ilişkilerinde mutlu ve huzurlu olmayı gerektiren manevi unsura dönük olur. Böylelikle insanlar, iktisadi ve ticari hayatta gelebilecek zararlara karşı önceden tedbirli olurlar.(Arslan 2016: 24)

Ajunçı: Hükümdar, idareci

Beyitler: 446, 2056, 2589, 2602, 3009 ve 6437

“ajunçıkı erdem kerek miñ tümen

bu erdem bile yir ajunçı cihan” (3009)

“Dünya hâkimine binlerce fazîlet lâzımdır; dünya hâkimi bu fazîletler ile cihânı elde eder.”

Ajunçı ifadesi Kutadgu Bilig’de hükümdar, idareci anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre hükümdar ileriye düşünerek ölçülü davranmalıdır. Bu aynı zamanda İslâm hukukunun emridir. Hükümdar cömert ve fazilet sahibi olmalıdır; ancak bu faziletler sayesinde cihanı elde edebilecektir. Ordunun kalabalık oluşu tek başına cihanı elde etmeye yetmez; bunun için hükümdar akıyla hareket etmelidir. Hükümdar, bir gün toprak olacağını asla unutmamalıdır. Hükümdar toprak olduğunda geriye sadece ordusu kalacaktır.

Karahanlılar Dönemi’nde hükümdarın görevlerinden biri de halkı en iyi şekilde yaşatmak ve mali bütünlüğü sağlamaktır. Hükümdarın bu görevini yerine getirebilmesi için bir ekonominin var olması gerekmektedir. Hükümdarın bu görevi layıkıyla gerçekleştirebilmesi için ekonomik düzenin kurulduğu bilinmektedir.

Akı: Cömert, eli açık

Beyitler: 43, 55, 58, 104, 257, 948, 1028, 1191, 1243, 1708, 1731, 1964, 2073, 2169, 2274, 2321, 2589, 2799, 3048, 3049, 3660, 3932, 4213, 4424, 4536, 5358, 5578, 5581, 6103, 6105, 6106, 6107, 6488 ve 6569

“ıdı yakıştı aymış büğü bilgi kiñ

ajunuğ sınağlı akı elgi kiñ” (6488)

“Hâkim, bilgisi geniş, dünyayı tecrübe etmiş, cömert ve eli açık olan insan çok güzel söylemiş.”

Akı ifadesi Kutadgu Bilig’de cömert, eli açık anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp, peygamber efendimiz (sav)’ın, Hz. Osman (r.a.)’ın Hz. Ali (k.v.)’nin, Karahanlı hükümdarı Buğra Han’ın cömert ve eli açık olduğundan bahsetmektedir. Yusuf Has Hacıp’e göre iyilik yapmanın yollarından bir tanesi cömert olmaktır. Cömert olan kişi ölse dahi adı her daim yaşar. Hizmet konusunda da kişi cömert olana hizmet etmelidir. Cömert kişinin evi altın kapısı gümüşdür. İtibarlı olan insan cömert olan insandır. Cömert kişinin gözü her zaman toktur, başkaları üzerinde tuz-ekmek hakkı vardır. Hükümdarın ülkesini koruyabilmesi için cömert olması gerekmektedir. Kumandan da hükümdar gibi cömert olmalıdır. Cömert olmayacak bir kişi varsa da o hazinedar olmalıdır. Hazinedarın eli sıkı olmalıdır ki hazinenin israf edilmesine engel olsun. Cömert kişi malını kılıcı ile vura vura alır ve övülmeye layıktır. Cimri kişi ise malını toplayarak hazine yapar ve her zaman sövülmeye layıktır. Buraya kadar olan cömertlik konusu hep maddi unsurlar üzerinden ele alınmıştır; ancak asıl cömertlik kişinin canını ortaya koyabilmesidir.

İnsanların günlük yaşamlarında cömert olmaları ahlaki unsurlardandır; ancak insanların iş hayatlarında cömert olmalarına gerek yoktur. Özellikle ticari hayatta muhasebe kayıtlarını tutan kişilerin cömert olması kayıtların güvenilirliği açısından uygun bir davranış değildir. Çalışanlar muhasebe kayıtlarını olduğu gibi kayda geçirmelidir.

Akıllık: Cömertlik

Beyitler: 934, 1402, 1951, 2049, 2325, 2800, 3040, 3932 ve 6106

“akıllık kerek begke koğkı köñül

bu koğkı köñül birle kılķı amul” (2049)

“Beye cömertlik ve alçak gönüllülük lâzımdır; alçak gönüllülük ile birlikte tabiatı da sâkin olmalıdır.”

Akıllık ifadesi Kutadgu Bilig’de cömertlik anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre cömertlik, iyi insandan gelmektedir. Hükümdarın adının sonsuza kadar yaşaması için cömert olması gerekmektedir. Hükümdar memleketi cömertlik ile korumalıdır. İnsanoğlunun bir arada toplanması için beyin de cömert olması gereklidir.

Cömertlik işveren ile işçi arasında olması gereken önemli hususlardandır. İşçilerin verimli bir şekilde çalışması için ücretlerini cömert bir şekilde alıyor olması gerekmektedir. İşveren cömert olursa çalışanlar da cömert olur ve her iki taraf da zenginleşir.

Alçı: Aldatıcı, hilekâr

Beyitler: 2327, 5067 ve 5231

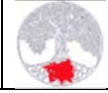
“bolu birmedim men sözüñ tutmadım

bu alçı ajunķa özüñ bütmedim” (5067)

“Ben bunu kabûl etmedim ve sözünü dinlemedim; çünkü ben bu aldatıcı dünyaya inanmıyorum.”

Alçı ifadesi Kutadgu Bilig’de aldatıcı, hilekâr anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre kumandan gerekli hile ve kurnazlıkları bilmelidir. Böylelikle aslan bile kumandana baş eğer. Bu dünya insanoğlu için aldatıcı bir yerdir. İnsanoğlu bu aldatıcı oyunlara kanmamalıdır.

Görülen o ki aldatıcılığın ve hilekârlığın hiçbir yerde yeri yoktur. Muhasebe denetimlerinde de hilekârlığın ve aldatıcılığın yeri yoktur. Yapılan muhasebe denetimleri yasalara, ilkelere,

kurallara ve yöntemlere göre yapılmalıdır. Muhasebe denetimlerinin asıl amacı; muhasebenin eksikliklerini ve aksayan yönlerini ortaya çıkarmaktır. Yapılan hilekârlıkların ve aldaticılıkların bulunması uygun bir muhasebe denetimi sonucunda tespit edilebilir. Muhasebe yöntemlerinde ya da kayıtlarında yapılan hilekârlıkların, aldaticılıkların ilk nedeni genellikle hırsızlıkların gizlenmesidir. İkinci nedeni ise; ortakları, kredi verenleri ve diğer ilgili kimseleri yanıltıp gerçek dışı veriler göstermektir.(Erdoğan 2002: 55)

Alım: Alacak, borç

Beyitler: 309, 2804 ve 4539

“bu tegme biri asğı yası telim

kayusı birim teg kayusı alım” (309)

“Bunlardan her birinin faydası veya zararı çoktur; bâzısı -borç, bâzısı ise- alacak gibidir.

Alım ifadesi Kutadgu Bilig’de alacak, borç anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre kişi ödünç aldıklarını zamanında ödemelidir. Sözünün eri olduğu için ne zaman bir şey isteyecek olsa anında ona verirler. Bir şey alıp verirken dürüst olunmalıdır. Dürüst olan kişinin yolu her zaman açıktır.

Günümüzde alacak-borç ilişkisi bireyler arasında, şirketler arasında veya bireyle şirket arasında oluşan bir ilişkidir. Alacak-borç ilişkisi sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklardan her iki tarafın da uyuşmazlığının giderilebilmesi için muhasebe bilgisinin, becerisinin, tecrübesinin kullanılması gerekmektedir. (İbiş 2009: 182-183)

Arkış: Kervan

Beyitler: 1386, 1443, 4426 ve 5367

“hıtay arkışı kesse arkış toğı

kayun kelgey erdi tümen tü ağı” (4426)

“Hıtay kervanları yolları toz-dumana boğmamış olsalar idi, bu çeşitli ipekliler nereden gelirdi.”

Arkış ifadesi Kutadgu Bilig’de kervan anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre insanoğlu kervana, dünya da bir konağa benzetilmektedir. Nasıl ki kervanlarda sadece konaklamak için kalınır, her zaman kalınmaz; insanoğlu da bu yönüyle dünyada belli bir süre kalabileceği için kervana, dünya da konağa benzetilir. Kervanların ticarete önemli bir yeri vardır. Çinlilerden ipekli kumaşlar gelebiliyorsa bu kervanlar sayesinde. Kervanlar adeta bulundukları yerde dünyayı gezenler gibidir; çeşit çeşit kumaşlarla, kürklerle kaplıdır.

Kervan kelime olarak Farsça kârban kelimesinden gelmektedir. Kervanlar, şehirlerarasında inşa edilen, satıcıların ve yolcuların konaklamaları için ana yollar üzerinde yapılan ve kamu yararına çalışan ticaret yapılarıdır. Kervanların ilk örnekleri Karahanlılar dönemine aittir. Bu kervanların mimarisi ve planları, daha sonraki yıllarda Büyük Selçuklular döneminde yapılan kervanlara örnek olmuştur. Kervanlar genellikle yaya yürüyüşü ile 8-10 saatlik mesafeliklerde bulunurlardı. Kervanlar maddi büyüklükleri oranında evler, dükkânlar, fırınlar, hanlar, hamamlar, bağ-bahçe ve tarlalar, araziler, çiftlikler ve köyler gibi gelir kaynakları ve mülklere sahiptirler. Anadolu ticaret yollarının tamamı kervanlarla örülüdür Kervanlar ticaretin yapıldığı en önemli yerdir.

Asıgıcı: Faydacı, kârcı, tefeci, faizci

Beyitler: 2609 ve 4419

“begiñe asıgıcı bağırsakñı bil

Bağırsakñı bulsa özüñ bağı kıl” (2609)

“Bil ki, beyine faydalı olan ona gönülden bağlı kimsedir; içten bağlı birini bulursan onu bağrına bas.”

Asıgıcı ifadesi Kutadgu Bilig’de faydacı, kârcı, tefeci, faizci anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre faydalı kişiler içten bağlı, gönülden bağlı kişilerdir. Böyle kişileri bulmak çok zordur. Böyle kişiler bulundukları vakit kaybedilmemelidir. Sürekli ticaret yapan kişiler, kâr peşinde koşan satıcılarıdır.

Faydacılık söz konusu olduğunda sadece maddi faydaları düşünmemek lazımdır. Manevi faydalar da bir işin yapılmasında bulunması gereken ahlakı göstermektedir.

İşletmede fayda ve kâr önemli faktörlerdir. Ticaretin sağlanabilmesi için satıcının kâr peşinde koşması gerekmektedir. Kâr, pazarın durumu ile ilgili bir unsurdur. Kâr, gelir ile giderleri etkileyen birçok ekonomik çevre imkânlarının işletme tarafından en iyi şekilde kullanılıyor olmasıdır. Eğer bir kârcı, kârının yüksek olmasını istiyorsa malın üretim maliyeti ve sermayesi en düşük seviyede olmalıdır. Bunun akabinde malın üretim miktarı ve fiyatı yüksek olmalıdır. (Arslan 2016: 39)

‘Ata: Bağış, ihsan, atıye

Beyitler: 1873 ve 5888

“bayat birdi barça tükel edgölük

bayattın ‘aşa sen maña belgülük” (1873)

“Tanrı bana her nimeti eksiksiz ihsan etti; şüphesiz, sen de bana Tanrı’nın bir ihsanısın.”

‘Ata ifadesi Kutadgu Bilig’de bağış, ihsan, atıye anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre Allah, her nimeti eksiksiz ihsan etmektedir. *Güncel Türkçe Sözlük*’te ihsan kelimesi iyilik etme, iyi davranma, bağışlama, bağışta bulunma anlamlarında yer almaktadır.

Bakır: Bakır

Beyitler: 3438 ve 3964

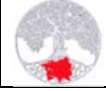
“erej arzu nı ‘meş közün körmediñ

kümüş gevhər altın bakır bulmadıñ” (3438)

“Huzûr, arzu ve nîmeti gözünle görmedin; gümüş, mücevher, altın ve bakıra da hiç sâhip olmadın.”

Bakır ifadesi Kutadgu Bilig’de bakır anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre altın ile bakırı bulan kişi, bu madenleri birbirinden ayıramazsa bir taş yardımıyla biraz sürtmesi yeterli olacaktır.

Ortaçağ İslâm ülkeleri bakır madeni bakımından oldukça zengin bölgelerdir. Bu zenginlik devletlerin ekonomisi ve teknolojisine katkı sağlamıştır. Para endüstrisinin bağlı olduğu madenlerden biri de bakırdır. Bakır en eski çağlardan beri ticarete kullanılmaktadır. (Bakır 2006: 205)

Baylık: Zenginlik

Beyitler: 313, 1744, 1747, 3553, 4499, 5296, 5385, 5545, 5898 ve 6141

“seniñ baylıkıñ kör çığaylık turur

saña kim çığay erse baylık turur” (3553)

“Senin zenginliğin bak fakirliktir; senin nazarında kim fakir ise asıl zengin olan odur.”

Baylık ifadesi Kutadgu Bilig’de zenginlik anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre bilgi fakirliğe düşmeyen en büyük zenginliktir, hırsızların ve dolandırıcıların eli bu zenginliğe asla ulaşamaz. Zenginliği isteyenlerin doğruluk ile hareket etmesi, özüyle sözüyle bir olması gerekmektedir. Bir erkeğin arzusu zenginlik ise kadın tasarruf ederek erkeği zenginleştirir ve yüzünün gülmesini sağlar. Zengin olan kişi bu zenginliğini ihtiyaç sahiplerine bol bol dağıtıp sevap kazanmalıdır. Halkın en büyük zenginliği beyin zenginliğidir. Zenginlik sarhoşluğu şarap sarhoşluğundan beterdir.

Ticari hayatta zenginlik sağlamak için ahlaki kurallarla uygun davranmak gerekmektedir. Ticaretin gelişmesi için iş sahibi özellikle doğruluktan yana, cömert, bilgi sahibi olmalıdır. Gelişen ticaret zenginliği de beraberinde getirmektedir. Zenginlik tüm yaşamı olumlu yönde etkilemekte ve hayat şartlarının iyileşmesini sağlamaktadır.

Bayut-: Zenginleştirmek

Bu ifade sonuna -gay, -gu, -gıl, -maz ve -ma! getirilerek kullanılmıştır. Bu noktada en çok kullanıldığı görülen iki ek –gıl ve –ma! olarak görülmektedir. Bu noktada -gıl eki üzerinden beyitler sıralanarak, örnek verilmeye çalışılacaktır.

Beyitler: 3757 ve 5593

“esen tut mini sen tuçı ıgsızın

bayutgıl çığay kılmağıl neñsizin” (3757)

“Sen beni dâimâ sıhhat içinde ve sağ tut; zenginleştir ve hiçbir vakit fakir ve malsız bırakma.”

Bayutmak ifadesi Kutadgu Bilig’de zenginleştirmek anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre insanoğlu her zaman zenginleşmek ister, fakir ve malsız kalmak istemez. İnsanoğlu faydalı olduğu vakit daha da çok zenginleştirilir.

İnsanlar sahip oldukları mallardan hiçbir zaman memnun olmazlar; hep daha fazlasını isteyip zenginleştirilmek isterler. Bunun için insanların öncelikle iş hayatlarında ahlaki kurallara uygun bir şekilde tutum ve davranış sergilemeleri, verimli çalışmaları gerekmektedir. Verimli çalışanlara sahip işverenler zenginleşeceği için çalışanlarda işveren tarafından zenginleştirilecektir.

Bedel: Bedel, karşılık

Beyit:3563

“beğel kıldı ebdal neñin hem malın

Bakıp koğtı zahid bu dünya ulın” (3563)

“Tarikat ehli malını-mülkünü hakka verdi; zâhid, esassız olduğunu anlayarak bu Dünya’yı terk etti”.

Bedel ifadesi Kutadgu Bilig’de bedel, karşılık anlamında kullanılmıştır.

Ticari hayatta tüketiciler belirli bir bedel karşılığında mal ve hizmet satın alırlar. Bu bedel, mal ve hizmetin durumuna göre değişmektedir. Mal ve hizmetin bedeli olarak genellikle ücret kullanılır. Ücret, *Güncel Türkçe Sözlük*’te ekonomi iş gücünün karşılığı olan para ve mal anlamında yer almaktadır. Bazı durumlarda da mal ve hizmetin bedeli olarak başka mal ve hizmet kullanılmaktadır. Ticari işlerin bu şekilde yürütüldüğü ekonomi yapısına trampa(değişim ekonomisi) adı verilmektedir. (Arslan 2016: 16)

Birik-: birikmek, toplanmak

Beyit: 225, 343, 1664, 2419

“könilik uvut hem bu edgü kılınç

Üçegün birikse bu buldı sevinç”(1664)

“Doğruluk. hayâ ve iyi hareket – bu üçü kimde birleşirse, o insan mes’ûd olur.”

Birikmek ifadesi Kutadgu Bilig’de birikmek toplamak anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre insanda bilgi ve anlayış toplanırsa insan dünyanın tüm nimetlerine sahip olur. Kılıç ile kalemi elinde toplayan bey, memleketin düzenini sağlar. Ancak her kim boşboğaz, hiddetli, öfkeli olup sövmeyi ve kalp kırmayı kendinde toplarsa mutluluk ondan uzaklaşır.

İnsanlar öncelikle manevi unsurları kendilerinde toplamalıdır. Manevi unsurları kendinde toplayan insanla maddi unsurları da kolaylıkla kendilerinde toplarlar.

Biriktür-: biriktirmek

Beyit: 4280

“kamugka sevitmek tilese özüñ

Köñül til biriktür süçig tut sözün”(4280)

“Kendini herkese sevdirmek istersen, sözün ve fikrin birbirine uygun ve dilin tatlı olsun.”

Biriktürmek ifadesi Kutadgu Bilig’de biriktirmek anlamında kullanılmıştır.

Birikmek ifadesinde de belirttiğimiz gibi kendinde manevi unsurları biriktiren insanlar, maddi unsurlara kolaylıkla ulaşp biriktirirler.

Cem’: Toplama, biriktirme

Beyit: 4381

“yana cem ‘u tefrik mışahatka öt

yiti kat felekni yatur yamça tut”(4381)

“Sonra cemi, tefrik ve mesâhaya geç; yedi kat feleği, bir çöp parçası imiş gibi avucunda tut.”

Cem‘ ifadesi Kutadgu Bilig’de toplama, biriktirme anlamlarında kullanılmıştır.

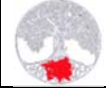
Eksük: Eksik

Beyit: 3743

“boğuzka yiyim hem eginke keđim

maña kılmaz eksük törütgen idim”(3743)

“Boğazım için yiyeceği ve sırtım için giyeceği yaratan Tanrım bana eksik etmez.”

Eksük ifadesi Kutadgu Bilig’de eksik anlamında kullanılmıştır.

Ticari hayatla uğraşan kişiler mallarında eksik görmek istemiyorlarsa kendilerinde ahlaki unsurları eksik etmemelilerdir.

Eksü-: Eksilmek

Bu ifade sonuna -r, -di, -mez, -medi, -se, -megey ve -medin getirilerek kullanılmıştır. Bu noktada en çok kullanıldığı görülen -mez eki üzerinden beyitler sıralanarak, örnek verilmeye çalışılacaktır.

Beyitler: 831, 973, 1193, 2054, 2806 ve 3032

“esenlik kerek erke neñ eksümez

tiriglik kerek kuşka meñ eksümez” (1193)

“İnsana esenlik gerek, mal eksik olmaz; kuş için hayat gerek, yem eksik olmaz.”

Eksümek ifadesi Kutadgu Bilig’de eksilmek anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre güneş, kirlili veya temiz demeden her vakit doğup, her yeri aydınlatmaktadır. Güneş böyle olduğu için güneşten hiçbir şey eksilmemektedir. Bilgili kişinin sözü, akan duru pınarın suyu da hiçbir zaman eksilmemektedir. Bazı olayların gerçekleşmesi için bazı şeylerin eksilmemesi gerekmektedir. Örneğin insanın esenlik kazanması için malının eksilmemesi, kuşun hayatta kalabilmesi için de yeminin eksilmemesi gerekmektedir. Cesur, açgözlü olamayan insanın, ticaret esnasında doğru ve dürüst hareket eden insanın malı hiçbir zaman eksilmez. Memleketin eksilmemesi için askerlerin her daim var olması gerekmektedir. Memleketi memleket yapan askerlerdir.

Ticari hayatta ticaret işini yapan kişi malının eksilmesini istemiyorsa ahlaki kurallar çerçevesinde ticaret yapmalıdır. Ticaret esnasında alıcıların dikkat ettikleri hususlardan birisi de satıcının tutum ve davranışlarıdır. İyi tutum ve davranış sergileyen ticaret sahiplerinin mallarında eksilme olmaz.

Gevher: Cevher, mücevher

Beyitler: 3438, 5362 ve 6584

“teñizdeki gevher tükemez saña

tüpindeki yinçü tuyumaz saña” (5362)

“Denizdeki gevher senin için tükenmez; dibindeki incinin arkası kesilmez.”

Gevher ifadesi Kutadgu Bilig’de cevher, mücevher anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre tuz-ekmek hakkı gözetken kişi Allah (c.c.) tarafından mücevherlerle ödüllendirilir.

Günümüzde mücevher ulaşılması güç, pahalı maddi unsurlardandır. Ticari hayatta da mücevherler değerli ve pahalı olması sebebiyle önem arz etmektedirler.

Güher: Cevher, mücevher

Beyit: 4395

“teñizke kirür körse köñlün tükel

güher yinçü yakut çıkarır meşel” (4395)

“İyice dikkat edersen, onlar denize dalarak, Güher, inci ve yâkut çıkaran insanlara benzerler.”

Güher ifadesi Kutadgu Bilig’de cevher, mücevher anlamlarında kullanılmıştır.

İş: İş

Beyitler: 60, 161, 329, 419, 420, 422, 497, 557, 715, 901,935, 1038, 1336, 1373, 1453, 1543, 1575, 1680, 1757, 1857, 1876, 1967, 1909, 2101, 2147, 2451, 2507, 2527, 2599, 2604, 2713, 2716, 2735, 2769, 2772, 2774, 2813, 2901, 3085, 3495, 3804, 4017, 4022, 4053, 4107, 4385, 4472, 4557, 4753, 4762, 4850, 4864, 4925, 4947, 4950, 5016, 5051, 5060, 5217, 5253, 5354, 5499, 5502, 5533, 5652, 5654, 5655, 5723, 5763, 5906, 6254, 6337, 6451 ve 6479

“kanı inç il itgü tegümez özüm

bu iş iş öze boldı yummaz közüm” (5499)

“Huzûr ve memleketin nizâmı nerede, bunun için kendim uğraşamıyorum; iş iş üzerine yığıldı, gözümü yumacak vaktim yok.”

İş ifadesi Kutadgu Bilig’de iş anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre İnsanlar işlerini anlayış yoluyla tam zamanında yapmalıdırlar. Zamanında yapılmayan işler birbiri üzerine eklenir ve kötü bir sonuç ortaya çıkar. Beylerin iş ve emir verme yetkisi önemli bir iştir. Beylerin çeşitli işleri vardır; bu işleri layıkıyla yapabilecek olan bey, akıllı olan beydir. Beyler yaptıkları işlerde halkın faydasını düşünmelidirler. Bir işin hemen yapılmasında tanıdıklar büyük fayda sağlamaktadırlar. Her iş zamanı gelince olur. Hiçbir iş zamanında önce veya sonra olmaz. O yüzden bir iş başına geçerken acele etmeye gerek yoktur. İnsanların acele etmesi gereken bir iş varsa o da din işidir. Kötü olan bir iş kimin tarafından yapılıyorsa o kişiye de kötü sıfatı verilir. İşlerin en iyisi, iyi iştir. Bir iş layıkıyla yapılmak isteniyorsa muhakkak tecrübeli kişileri dinlemek gereklidir; onlar işin aslını bilen kişilerdir. Bir kişi çok heveslendiğinde veya öfkeli olduğunda bir işe hiç başlamamalıdır; çünkü böyle durumlarda kişi doğru kararlar alamaz. Hazinedar sürekli uyanık olmalıdır, hazinedar uyanık olduğu sürece işler bozulmaz. Muhasebeci gelir ve giderleri muhakkak yazı ile tespit etmeli, her türlü muameleyi kayıt altına almalıdır. Yalan ve tamahkârlık ile yapılan işlerin sonu hep kötüdür.

İnsanların yaşam mücadelesini devam ettirebilmeleri için bir işle uğraşması gerekmektedir. Çeşitli amaçlarla kurulmuş işletmeler insanlara iş konusunda olanak sağlamaktadır.

İşçi: İşçi, hizmetkâr

Beyitler: 1769, 2210, 2219, 2777, 2779, 2808 ve 2813

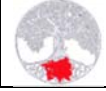
“negü tir eşitgil bağırsak kişi

sakış birle bek tutğu işçi iş” (2777)

“Candan bağlı insan ne der, dinle; hizmetkâr işinin hesabını sağlam tutmalıdır.”

İşçi ifadesi Kutadgu Bilig’de işçi, hizmetkâr anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre vezirler doğru hareket etmezlerse beylerin işi hiçbir zaman doğru gitmez. Vezir hesabını da iyi bilmelidir. Hesabını iyi bilmediği vakit hizmetkârın işi yarım kalır. Hizmetkârlar işinin hesabını iyi tutmalıdır. Söylenilen sözler yazılırsa unutulmaz, yazılmadığı takdirde sözler uçup gider. Bu sebeple hizmetkârlar sözleri yazdıkları vakit hiçbir zorluk çekmezler. Aksi takdir de işin içinden çıkamazlar. Hizmetkârlar işlerine sadık olmalıdırlar, İşlerini gelişi güzel yaptıkları vakit hiçbir iş yolunda gitmez, hep yarım kalır.

Ticari hayatta işçilere, hizmetkârlara büyük görev düşmektedir. Özellikle muhasebe kayıtlarını tutan işçiler hesapları anında muhasebe kayıt defterine geçmelidirler. Kayda geçilmeyen hesaplar çeşitli sorunlara yol açar. Bu sorunlardan dolayı işçiler hesap vermek zorunda kalırlar ve ellerinde somut bir kayıt olmadığı için hesap veremezler. Tüm işçiler işlerini zamanında ve

düzgün bir şekilde yapmalılardır. İşlerini bu şekilde yürüten işçiler ticari hayatın gelişmesine katkıda bulunurlar.

İşlet-: İşletmek, kullanmak, sarfetmek

Beyitler: 215, 3220, 4136, 4351, 5252 ve 5804

“bilig bildiñ erse tükel öğrenip

anı işlet emdi kör emgek ıdıp” (3220)

“Zahmetle öğrenerek, bütün bilgilere sâhip oldun; şimdi bunları, zahmet çekmeden, işlet.”

İşletmek ifadesi Kutadgu Bilig’de işletmek, kullanmak, sarfetmek anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre anlayışı ve bilgiyi kullanmak çok değerlidir. Bilgiler zahmetle öğrenilir; fakat kullanılırken hiçbir zorluk çekilmez. Bey, beyliğini bilgi ile idare etmelidir. Âlimler iyi dinlenmeli, âlimlerin söylediklerine kulak verilmelidir. Âlimlerin arkalarından tavır ve hareketleriyle ilgili dedikodu yapmak oldukça yanlış bir davranıştır.

İşletmeler, mal ve hizmetleri işleterek insan ihtiyaçlarını karşılar. İşletme kişiye kâr sağlayan bir müessesedir. Bir işletme müessesesi işlettiği mal ve hizmeti en iyi şekilde alıcıya sunup kâr sağlamak için ekonomi, istatistik, matematik, hukuk, bilgi teknolojisi gibi diğer bilim dallarından faydalanmalıdır.

Kaht: Kıtlık

Beyit: 6568

“vefa kaçtı boldı cefa toldı dünya

vefa kimde erki men azrak kolayı” (6568)

“Vefâ kıtlaştı, Dünya cefa ile doldu; vefâ acabâ kimde vardır, ben ondan biraz isteyeyim.”

Kaht ifadesi Kutadgu Bilig’de kıtlık anlamında kullanılmıştır.

Manevi unsurlarda kıtlık yaşandığı gibi maddi unsurlarda da kıtlık yaşanmaktadır. Kıtlık durumlarında üreticiler her türlü üretim faaliyetlerini devreye sokarlar, üretilen mallar kıtlık yaşanan bölgelere gönderilir. Böylelikle kıtlığa son vermeye çalışılır. Kıtlık, maddelerin sınırlı olmasından kaynaklanan bir durumdur.

Kalem: Kalem

Beyitler: 268, 294, 2227, 2418, 2426, 2714, 3273, 3714 ve 3896

“kılıç il tutar hem buğun kazganur

kalem il tüzer hem hazine urur” (2714)

“Kılıç memleket zapteder ve zafer kazanır; kalem de memleket tanzim eder ve hazine toplar.”

Kalem ifadesi Kutadgu Bilig’de kalem anlamında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre elinde kılıç olanlar halkı buyruğu altında tutarlar. Elinde kalem olanlar ise halka doğru yolu bulup gösterir. Kalemin konuşması için kişinin akıllı olması gerekir. Yaşlanan kişinin akıllı bunar, akıllı gittiği için de kalemi susar. Allah âlemi yaratmadan önce levh ile kalemi yaratmıştır. Memleket kılıç ile kolaylıkla ele geçirilebilir; ancak memleketi elde tutmak için gerekli en önemli şey kalemdir.

Kalemin hiç şüphesiz muhasebe-kayıt düzeninde de önemli bir yeri vardır. Muhasebe kayıtlarında işlerin görülmesini sağlayan çeşitli kalem odaları vardır. Parasal kalemler, parasal olmayan kalemler bunlardan bazılarıdır.

Kan: Mâden

Beyit: 5357

“bu begler tağ ol kani altun kümüş
kümüş kan kazıglı bayur ol öküş” (5357)

“Beyler içinde altın ve gümüş mâdenleri bulunan bir dağdır; gümüş mâdenlerine kazma vuran insan çok zengin olur.”

Kan ifadesi Kutadgu Bilig’de maden anlamında kullanılmıştır.

Madenler toplumların sanayileşmesini etkileyen unsurlardandır. Yer altı kaynaklarının bol olması ülkelerin güçlenmesini sağlamaktadır. Bugün Avrupa ülkeleri zengin maden kaynakları sayesinde güçlenmiştir.

Kand: şeker

Beyit: 5154, 6314

“atañ öldi bardı saña birdi pënd
Ata pëndi tutsa şeker bolğa qand” (5154)

“Baban öldü, gitti ve bu ölümü ile sana öğüt verdi; baba nasihatini tutarsan, o sana bal-şeker olur.”

Kand ifadesi Kutadgu Bilig’de şeker anlamında kullanılmıştır.

Şeker, insanın beslenme ihtiyacını karşılayan önemli unsurlardandır. Geçmişten günümüze insan hayatında şekerin önemli bir yeri vardır. Dünya tarihinde şekerin ilk yapımı şeker kamışından M.Ö IV. yüzyılda Hindistan’ da sağlanmıştır. Bu şekilde şeker yapımı buradan Mısır’a Mısır’dan da Kıbrıs’a ulaşmıştır. Kıbrıs’ın şekerin Batı’ya ulaşmasında önemli bir yeri vardır. XV. yüzyıla beraber şeker tüm dünyaya yayılmış ve uluslar arası ticarete önemli bir konuma ulaşmıştır. (Karademir 2015: 182)

Kapuş: Yağma

Beyit: 6482

“kapuş karma boldı müsülman neñi
kanı adra tutğan haramıg öñi” (6482)

“Müslümanlar’ın malı çalındı, yağma edildi; harâmı helâlden ayıran ve buna riâyet eden nerede.”

Kapuş ifadesi Kutadgu Bilig’de yağma anlamında kullanılmıştır.

Yağma ifadesi *Güncel Türkçe Sözlük*’te birçok kişinin zor kullanarak ele geçirdikleri malı alıp kaçması, talan anlamına gelmektedir. Ticari hayatta da yağma eylemi karşımıza çıkan sorunlardan birini belirtmektedir. Kişilerin malları çeşitli sebeplerle yağma edilmekte ve ticari hayat zorlaştırılmaktadır. Bu sebeple insanlar helal mal ile haram malı birbirine karıştırmakta ve güvenli alışveriş sağlanamamaktadır.

Karakçı: Yağmacı, yankesici

Beyitler: 1737 ve 5547

“kayu oğrı tevlig karakçı kunuk
kuyusu basımçı ölütcü kırık” (1737)

Keçür-: bağışlamak, geçirmek

Beyit: 426, 667, 1222, 1260, 1439, 1567, 1798, 1955, 2088, 2271, 2367, 3435, 3630, 3634,3787

“yazuk kılsa kul küñ keçür ol yazuk

Bu yazuk keçürmiş muyan kıl azuk” (3435)

“Kul ve câriye suç işlerlerse, sen onların suçunu bağışla; bu suç bağışlama sevabını, ahret için, kendine azık et.”

Keçürmek ifadesi Kutadgu Bilig’de bağışlamak, geçirmek anlamlarında kullanılmıştır. Yusuf Has Hacıp’e göre başından çok iş geçen kişi tecrübeli olur; böyle kişilerin sözlerini her daim dinlemek lazımdır. Geçirilen hayat rüzgâr gibi esip geçer; kalan hayatta rüzgâr gibi esip gidecektir bu yüzden hayatın saltanat kuracağı sanılmamalıdır. İnsan geçen hayatında ne yaptıysa onun karşılığını alacaktır. Bu nedenle kalan hayatı iyi değerlendirmek lazımdır.

Ticari hayatla, yöneticilikle uğraşan kişiler çeşitli karakterlere sahiptirler. Bu kişiler işleri münasebetiyle insanlarla hep iç içedirler. Bu yüzden insanlar hakkında oldukça tecrübeye sahiptirler. Herhangi bir konuda bir şey söylüyorlarsa muhakkak bir bildikleri vardır.

Kımız: Kımız

Beyit: 4442

“kımız süt ya yün yağ ya yoğrut kurut

yağım ya kıdiz hem erej evke tu” (4442)

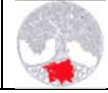
“Kımız, süt yahut yün, yağ veya yoğurt ve peynir ile evin râhatını te’min eden yaygı ve keçe hep bunlardan gelir.”

Kımız İfadesi Kutadgu Bilig’de kımız anlamında kullanılmıştır.

Kımız, *Güncel Türkçe Sözlük*’te kısırak sütünün mayalanmasıyla yapılan, az alkollü, ekşi bir Türk içkisidir. Kımız, Türk toplumunun vazgeçilmez, milli bir içkisidir. Geçmişten günümüze kadar başta verem, astım, zatüre, kalp ve damar hastalıklarıyla bazı kadın hastalıklarında, kilo aldırma, dayanıklılığı ve enerjinin artmasını sağlamak ve şifa amacıyla önerildiği bilinmektedir (Üstün 2009: 251). Görüldüğü gibi kımızın insan hayatında en önemli alanda kullanılıyor olması kımızın üretim ve satışını etkilemektedir.

Sonuç

Yusuf Has Hacıp’in önemli eseri Kutadgu Bilig işletmecilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayat açısından incelenerek yetmiş dört tane ifade tespit edilmiştir. Bu ifadelerin ilk otuz sekizinin yer aldığı beyit numaraları belirtilmiş ve ifadelerle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu ifadelerle birlikte “*Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu*” adlı çalışmada ele alınan ifadeler de listelenmiş; ancak bu ifadelerle ilgili açıklama yapılmamıştır. Bu çalışmayla birlikte Kutadgu Bilig’in Türk dili ve edebiyatı açısından önemi üzerinde durulmuş olup, Kutadgu Bilig’in sadece Türk dili ve edebiyatı açısından değil; işletmecilik, muhasebe-kayıt düzeni ve ticari hayat açısından da önemli olduğu vurgulanmıştır.

REFERENCES

- Akar, A. (2015). “*Türk Dil Tarihi*”, 10. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akyüz, H. (2002). “*Kutadgu Bilig’de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*”, Erzurum: Eser Ofset.
- Arat, R.R. (1979). “*Kutadgu Bilig I. Metin*”, 2. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Arat, R.R. (1988). “*Kutadgu Bilig II. Çeviri*”, 4. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Arslan, M. (2016). “*Genel İşletme (Ders Notları)*”, Harran Üniversitesi Birecik Meslek Yüksekokulu, Şanlıurfa.
- Bakır, A. (2002). “*Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XXI, Sayı: 1, s. 205-208.
- Erdoğan, M. (2002). “*Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği*”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, Doğuş Üniversitesi İİBF, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 51-63.
- Dilaçar, A. (1972). “*Kutadgu Bilig İncelemesi*”, Ankara: Ankara TDK Yayınları.
- İbiş, C. (2009). “*Muhasebe Mesleğinde Uzlaşma*”, I. Muhasebe Etik Kongresi, I. Haksız Rekabet Kongresi, TÜRMOB Yayınları, Mersin.
- Karademir, Z. (2015). “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Şeker Üretimi ve Tüketimi (1500-1700)*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı: 37, Bahar, s. 181-218.
- Küçükler, M. (2011). “*Kutadgu Bilig’de Geçen Muhasebe Terimlerinin Günümüz Muhasebe Terminolojisi Açısından Analizi*”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Muhasebe Finansman Bilim Dalı.
- Küçükler, M., Can, A.V. ve Karabınar, S. (2012). “*Kutadgu Bilig’de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik İle İlgili Beyitler ve Güncel Yorumu*”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Vol.2, s. 68-100.
- Mengi, M. (2014). “*Eski Türk Edebiyatı Tarihi*”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nalbantoğlu, R.T. (2009). “*Muhasebe Mesleğinde Uzlaşma*”, I. Muhasebe Etik Kongresi, I. Haksız Rekabet Kongresi, TÜRMOB Yayınları, Mersin.
- Üstün, Ç. (2009). “*Eski Bir Türk İçeceği: Kımız (Koumiss)*”, Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), Sayı: XXVI, Güz, s. 247-255.